

RECENZJE

H. Münch: *Der Apothekenfacharbeiter — Drogenkunde*. VEB Verlag Volk und Gesundheit Berlin 1972, str. 116, ryc. 44, tab. 1.

Ta niewielka, licząca zaledwie 116 stron, książeczka stanowi zwięzły zbiór materiałów szkoleniowych dla średniego fachowego personelu aptecznego w NRD w zakresie znajomości surowców roślinnych używanych w farmacji. Obejmuje ona podstawowe wiadomości z zakresu morfologii zewnętrznej i wewnętrznej roślin, ciał czynnych zawartych w surowcach, sposobu pozyskiwania surowców roślinnych, form handlowych i użytkowych, przechowywania surowców oraz bardziej szczegółowe opisy poszczególnych ważniejszych surowców roślinnych i zwierzęcych używanych w farmacji. Podany jest również wykaz odnośnego piśmiennictwa obejmujący 22 pozycje.

Dążenie do maksymalnego zwięzłego ujęcia jest może z wielu względów praktyczne, odbija się jednak niekorzystnie na treści. Autor np. decyduje się na opis budowy i funkcji korzenia w zaledwie 23 wierszach (!) małego formatu. Podobnie opisy niektórych surowców są tak skąpe, że trudno z nich odnieść poważniejsze korzyści, zwłaszcza gdy nie towarzyszą opisom odpowiednie fotografie lub ryciny (np. *Radix Rathaniae*, *Folia Melissa*).

Wiadomości objęte tą książeczką wydaną w formie „podręcznika kieszonkowego” mogą naturalnie być wystarczające dla praktycznych potrzeb średniego personelu farmaceutycznego i przystosowane są do obowiązującej w NRD Farmakopei DAB VII. Takie tylko znaczenie można przypisać tej nowo wydanej książce, noszącej charakter zwięzłego kompendium.

Dotatnią stroną wydawnictwa jest staranne opracowanie zgodnie z najnowszym stanem wiedzy

w dostosowaniu naturalnie do ogólnego poziomu książki, jako podręcznika szkolnictwa zawodowego.

Stanisław Kohlmünzer

Wartości środowiska przyrodniczego Wyżyny Krakowsko-Wieluńskiej i zagadnienia jego ochrony. Studia Ośrodka Dokumentacji Fizjograficznej, tom 1, 1972, str. 395, 22 mapy. Cena zł 100.—

W ciągu niespełna pięciu lat działalności Ośrodka Dokumentacji Fizjograficznej Oddziału PAN w Krakowie zespół złożony z pięciu autorów i około trzydziestu współpracowników opracował i oddał do druku pierwszy tom własnego wydawnictwa. Zawiera on 17 prac zestawiających materiały dawniej już w różnych miejscach publikowane oraz dotąd drukiem nie wydane i wyniki specjalnych uzupełniających studiów, naświetlające z różnych punktów patrzenia wartości przyrodnicze Wyżyny Krakowsko-Wieluńskiej. Autorami są Janusz Bogdanowski, Zdzisław Czeppe, Maria Drzał, Antoni Kleczkowski i Stefan Kozłowski.

Jest to dokumentacja w postaci licznych tabel, profili, fotografii i map w tekście i w załącznikach, omówionych i zinterpretowanych w sposób treściwy, stanowiąca podstawę dla przeprowadzenia oceny naturalnych wartości tego regionu. W konkluzji autorzy stawiają realną koncepcję jego ochrony wskazując wyraźnie na obszary przemysłowe oraz na obszary wymagające chronienia krajobrazu i na rejon specjalnej ochrony. Z tego powodu monografia ta powinna być uwzględniana przy planowaniu zagospodarowania i eksploatacji tego terenu.

Monografia ta, a szczególnie bogate materiały

kartograficzne będą niewątpliwie stanowić punkt wyjścia dla szczegółowych botanicznych i przyrodniczych badań naukowych przez wiele lat. Dla algologów i hydrobiologów przede wszystkim cenne są opracowania dotyczące wód powierzchniowych i zmian w ich charakterze wywołanych przez wzmagające się zanieczyszczenie spowodowane dopływem ścieków.

Na uznanie zasługuje zwraca redakcja całości tomu (redaktor Zdzisław Czepe) oraz przejrzyste, łatwo czytelne i jednolite opracowanie graficzne załączonych map będące dziełem Mirosława Niemirowskiego. Bardzo przydatna jest również wyczerpująca bibliografia zbierająca 913 pozycji dotyczących przyrody i wartości kulturowych Wyżyny Krakowsko-Wieluńskiej.

Wydanie tego opracowania jest pięknym i ważnym sukcesem Ośrodka Dokumentacji Fizjograficznej, który powstał w 1966 r. z inicjatywy prof. dr Władysława Szafera i działa kontynuując podstawowe badania fizjograficzne, których tradycja w Krakowie sięga stu lat.

Jadwiga Siemińska

Jadwiga Mickiewicz, Dygna Sobotka: *Zarys briologii*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1973, s. 256, cena zł 28.—

Do pięknych biologicznych wydawnictw PWN przybyło staranne opracowanie wyżej wspomnianych autorek pt. *Zarys briologii*. Książka bardzo potrzebna nie tylko studiującym, nauczycielom i uczniom, ale także różnym specjalistom, jak: łąkarzom, melioratorom, leśnikom oraz biologom w szerokim tego słowa znaczeniu.

Już pierwsze zetknięcie się z pracą świadczy o udanym podręcznikowym starcie autorek briologów Jadwigi Mickiewicz i Dygny Sobotki uczennic briologicznej szkoły warszawskiej prof. dr Ireny Rejment-Grochowskiej, znanej autorki dziesiątków publikacji briologicznych.

Rzetelna ta praca została wykonana z pietyzmem dla mszaków, specjalistycznego działu botaniki systematycznej, ze znanstwem ogromnego materiału faktycznego, którym doskonale operują i wykorzystują dla celów nauczania, poznawania i studiowania. W każdym wierszu tej książki odczuwa się ogromne zamilowanie do briologii, do przedmiotu badań naukowych.

W pracy podano krótki rys historyczny — z jedną tylko fotografią Tytusa Chałubińskiego, znawcy mchów. Należałoby życzyć, aby w następnym drugim wydaniu umieszczone zostały podo-

bizny również innych badaczy, zasłużonych dla briologii polskiej. Materiał zasadniczy rozmieszczony został w kilku rozdziałach uwzględniających: rozmnażanie mszaków, budowę, tkanki i ich funkcje, systematykę, udział mszaków w zbiorowiskach roślinnych, elementy geograficzne i historyczne, znaczenie mszaków w przyrodzie i gospodarce człowieka.

Procesy rozmnażania płciowego, bezpłciowego i wegetatywnego u mszaków zostały przedstawione poprawnie i odpowiednio zilustrowane oryginalnymi rysunkami cykli rozwojowych, różnymi formami rozmnożeń i splątków. Podana anatomia mszaków, jak: splątków, chwytників, niby-listków, gametoforów, jest zadawalająca. Również dobrze przedstawia się histologiczne opracowanie tkanki okrywającej, wzmacniającej, zasadniczej, parenchymatycznej i przewodzącej. Organografia mszaków została odpowiednio ujęta starannym opracowaniem różnych typów liści i gametangiów. Poza dość szczegółowym opracowaniem gametofitu czytelnik zapoznaje się ze sporofitem i jego następującymi częściami: stopą, szczecinką i zarodnią (szyją, puszką, wieczkiem). Tekst naukowy został podbudowany częścią wizualną, gdzie obok własnych rysunków wykorzystane zostały zdjęcia ze znanych dzieł specjalistów z dziedziny biologii.

Prawie połowę pracy zajmuje przegląd grup systematycznych mszaków z klas: *Musci* — mchy, *Hepaticae* — wątrobowce, *Anthocerotae* — glewinkowate. I tu drobna uwaga — użyta końcówka polska *owate* odnosi się zawsze do rodziny, a nie do klasy. Zasada ta obowiązuje w całej botanicznej systematyce.

W tym rozdziale autorki wykazały dojrzałość naukową, doskonałą znajomość biologicznego materiału, odczuwa się, że mają to wszystko „w małym paluszku“. Tabele do oznaczania są zbudowane dichotomicznie, są jasne i zrozumiałe pod względem dydaktycznym, są przystępne dla oznaczających. Do łatwiejszego rozpoznawania mszaków przyczynią się też tzw. „wskazówki praktyczne“, zawierające słownictwo naukowe mszaków.

Dobrze się stało, że przy poszczególnych rozdziałach i gatunkach umieszczone zostały odpowiadające tym nazwy polskie, natomiast opuszczono te nazwy przy wszystkich rzędach i rodzinach mszaków, a mianowicie odpowiadające końcówki *owce* i *owate* a więc np. *Polytrichales* — płonnikowce, *Polytrichaceae* — płonnikowate; *Funariales* — skrętkowce, *Funariaceae* — skrętkowate, *An-*

thocerotales — glewikowce, *Anthocerotaceae* — glewikowate.

Dobrze się stało, że rozpracowany został rozdział, dotyczący udziału mszaków w zbiorowiskach roślinnych, że uwzględniono przy tym liczne zbiorowiska: wodne, wyleżysk, muraw, szuwarów, torfowisk, łąk, lesne i zarośli. Nie pominięto też zespołów olsu, łęgów, grądu, borów. Odpowiednio opracowana została bryoflora epifityczna, a także specyficzne gatunki mszaków, występujących na gruzowiskach, murach itp.

Na podstawie dostępnej literatury autorik opracowały też elementy geograficzne i historyczne. Natomiast zbyt skrótowo i ogólnikowo został potraktowany rozdział „Znaczenie mszaków w przyrodzie i gospodarce człowieka”. Dla przykładu podam, że w roku 1955 ogłosiłem we „Wszechświecie” (z. 7, s. 195—200) artykuł *Torfowiec i torf (Zastosowanie i znaczenie ekonomiczne)*, gdzie znacznie więcej zostało wyszczególnionych właściwości samych tylko torfowców. Podczas gdy programy szkolnictwa podstawowego licealnego i wyższego przewidują i podkreślają konieczność uwzględniania wartości i znaczenia gospodarczego krajowych bogactw naturalnych, należy się spodziewać, że przy dalszych wydaniach te opuszczenia zostaną wzięte pod uwagę.

Pragnę podkreślić, że uwagi te w niczym nie pomniejszają znaczenia i wartości tej cennej pracy. Autorki, które włożyły niemało pracy, aby przedstawić i zbliżyć czytelnikowi trudne zagadnienie mszaków, ze swego zadania wywiązały się znakomicie, miejmy nadzieję, że dojdzie do „cum laude”.

Upiększają pracę staranne zdjęcia wykonane przez dra Janusza Hereźniaka.

Autorkom należy pogratulować naukowego sukcesu, zaś Redakcji Biologii PWN wartościowej pozycji wydawniczej.

Jakub Mowszowicz

F. H. Witham, D. F. Blaydes, R. M. Devlin: *Experiments in Plant Physiology*. Van Nostrand Reinhold Company, New York 1971, str. 245.

Podręcznik, typu przewodnika, przeznaczony jest dla studentów biologii lub rolnictwa. Daje on dużą możliwość wyboru doświadczeń z fizjologii roślin, które mogą być wykonywane w jednym lub dwu semestrach. Mimo że przeznaczony jest do użytku w połączeniu z podręcznikiem

R. M. Devlina *Plant Physiology*, obszerny zestaw przystępnie przedstawionych metod sprawia, że jest odpowiedni przy korzystaniu z innych podręczników.

Treść ilustrowana schematami obejmuje 56 doświadczeń. Podręcznik poprzedzony jest przedmową, następnie podany jest spis doświadczeń, wskazówki dla studenta, po czym poszczególne doświadczenia. Na końcu książki znajdują się dwa uzupełnienia oraz literatura i indeks rzeczowy.

Podane doświadczenia są zróżnicowane pod względem trudności i czasochłonności dając maksimum elastyczności w indywidualnym wyborze i planowaniu w zależności od dostępnego wyposażenia. W podręczniku znajdują się doświadczenia, które mogą być przeprowadzane przez studentów zaawansowanych, np. na studiach specjalistycznych. Duża ilość doświadczeń pozwala na odpowiednią ich selekcję, dając szeroki wachlarz podstawowych koncepcji fizjologicznych oraz metodycznych.

Mimo tematycznego zgrupowania doświadczeń, w pewnych przypadkach autorzy nie zalecają zachowania ich kolejności lub pozostawiają to dla własnego uznania przez prowadzącego ćwiczenia. Dużą pomocą przy programowaniu ćwiczeń są dane zawarte w uzupełnieniach I i II, o sporządzaniu planu doświadczeń i wskazówki dla przygotowania specyficznych odczynników.

W każdym doświadczeniu podany jest ogólny cel, materiały, sposób wykonywania, pytania dotyczące wyników i wniosków oraz wskazówka, na jakiej pracy oryginalnej doświadczenie jest oparte, a niekiedy również przez kogo zostało zaadaptowane. W końcu cytowana jest literatura dotycząca danego doświadczenia.

Cel sformułowany jest bardzo zwięźle i jasno, stanowiąc zazwyczaj jedno zdanie. Sposób wykonywania doświadczenia często podany jest w punktach, które w wielu doświadczeniach mogą stanowić odrębne zadania. Tekst zawiera dokładny sposób przeprowadzania obserwacji, przedstawienia uzyskanych rezultatów, obliczeń oraz posiada tabele do wpisania wyników lub układ współrzędnych dla ich graficznego przedstawienia. Poza tym obejmuje szereg szczegółowych pytań. W odpowiedziach na te pytania i interpretacji wyników, bardzo pomocna jest literatura cytowana w końcu każdego doświadczenia, jak i w uzupełnieniu na końcu podręcznika. Skłania to studenta do posługiwania

nia się literaturą z różnych źródeł i samodzielnego wyciągania wniosków.

Sugerowana przez autora organizacja pracy, poza wykonaniem doświadczenia i jego odpowiednim przedstawieniem, ilustruje właściwy ciąg logiczny i uwidacznia sposób naukowej informacji.

Podanie w części końcowej doświadczenia źródła, na podstawie jakiej pracy oryginalnej i przez kogo doświadczenie zostało zaadaptowane, oraz spisu literatury dotyczącej doświadczenia, ułatwia studentowi pogłębienie i poszerzenie wiadomości oraz interpretację wyników doświadczenia. Ogólny spis literatury dostarcza podstawowych informacji dla bardziej wyczerpującego zaznajomienia się z literaturą.

W większości, doświadczenia zawarte w podręczniku są modyfikacją wielu oryginalnych prac. Z 56 doświadczeń 3 — poświęcone są mineralnemu żywieniu roślin i ich składowi chemicznemu, 4 — węglowodanom, 3 — kwasom nukleinowym, 3 — białkom, 4 — barwnikom roślinnym, 1 — składnikom ściany komórkowej, 5 — zjawiskom dyfuzji i osmozy, 8 — gospodarce wodnej, 3 — ekstrakcji i właściwościom enzymów, 4 — fotosyntezie, 1 — fotoperiodyzmowi, 1 — wzrostowi koleoptyle owsa w zależności od fitochromu, 2 — wpływom różnych czynników i związków na kiełkowanie, 2 — tropizmom, 3 — biotestom na auksyny i właściwościom oksydazy kwasu indoliloctowego, 3 — biotestom na gibereliny i ich wpływom na wzrost, 1 — metodzie hodowli tkanek, 5 — wpływom kinetyny na wzrost, różnicowanie, opóźnienie destrukcji chlorofilu oraz interakcjom kinetyny, auksyn i kwasu giberelowego, na różnym materiale biologicznym.

Uderza duża ilość ćwiczeń poświęconych biotestom na różne substancje wzrostowe, opartych na najnowszych pracach oryginalnych. Szczegółowo potraktowana jest metodyka hodowli tkanek roślinnych *in vitro* znajdująca coraz szersze zastosowanie w botanice stosowanej.

Uzupełnienie I, znajdujące się na końcu podręcznika, dotyczy wskazówek i pomocy w planowaniu doświadczeń. W tabeli podana jest dla każdego doświadczenia liczba studentów w grupie, czas na przygotowanie materiału roślinnego i inne czynności przed i poza ćwiczeniami. Jest to bardzo istotne dla planowania niektórych doświadczeń wymagających kilku tygodni obserwacji.

W uzupełnieniu II podane są informacje doty-

czące przygotowania materiałów i odczynników. Spis ten podany jest alfabetycznie z załączeniem numeru ćwiczenia. Autorzy opierając się na wieloletnich doświadczeniach sugerują przygotowanie materiałów i odczynników przed ćwiczeniami, chociaż pewne metody przygotowawcze mogą być cenne dla niektórych studentów posiadających słabsze podstawy z chemii.

Znajdująca się przy końcu książki lektura uzupełniająca, obejmuje 29 pozycji najnowszej literatury ogólnofizjologicznej. Dostarcza ona dodatkowe podstawowe informacje, które mogą być wykorzystywane we wnioskach. Podręcznik zakończony jest alfabetycznym indeksem rzeczowym.

Zawarte w podręczniku doświadczenia obejmują najnowsze osiągnięcia, ilustrują one różnorodność metod i podstawowych myśli, które umożliwiają zrozumienie nowoczesnej fizjologii roślin. Podstawową zaletą podręcznika jest zwięzłość, jasność oraz przejrzystość prezentacji doświadczeń. Zgodnie z przeznaczeniem można gorąco polecić jako przewodnik do ćwiczeń z fizjologii roślin dla studentów wydziału biologii, rolnictwa, ogrodnictwa i leśnictwa.

Janina H. Rogozińska

Zbigniew Podbielkowski: *Rozmnażanie się roślin*. PZWS. Warszawa 1972. Stron 322. 1 tabela. Rysunków 346. Cena zł 30.—

W książce tej autor omawia różnorodne procesy rozmnażania u roślin zarodnikowych i nasiennych. Monograficzne ujęcie tego problemu w naszej literaturze ukazało się dotychczas jedynie w 1952 roku. Była to praca J. Kołodziejczyka *Rozmnażanie się roślin*, która ze względu na duże zapotrzebowanie, przede wszystkim do celów dydaktycznych, w krótkim czasie została wyczerpana.

Książka Podbielkowskiego różni się od poprzedniej układem treści, doбором przykładów oraz bogatszym i bardziej różnorodnym materiałem ilustracyjnym. Zawiera ona część ogólną i szczegółową.

Część ogólna zawiera krótką przedmowę, wstęp i ogólną charakterystykę rozmnażania się roślin. Charakterystyka ta dotyczy zarówno procesów rozmnażania bezpłciowego (zarodniki, przetrwalniki, rozród wegetatywny), jak i płciowego. Odnosnie tego ostatniego wymieniono przyczyny kopulacji, plazmogamii i kariogamii,

wyszczególniono też typy rozrodu płciowego. Autor zwrócił uwagę na przystosowania i powiązania ekologiczne gametofitów i sporofitów, podkreślił ponadto znaczenie i rolę biologiczną diaspory oraz przedstawił sposoby ich rozsiewania.

Część szczegółowa zatytułowana „Przebieg procesu rozmnażania w poszczególnych grupach roślin” zawiera szczegółową charakterystykę procesów rozmnażania w kolejno po sobie następujących grupach systematycznych. Przed omówieniem rozmnażania każdej z gromad roślinnych zamieszczono ich krótką charakterystykę morfologiczno-systematyczną, również wymieniono typowe dla nich barwniki, produkty przemiany materii i sposoby odżywiania. Teksty te w przypadku roślin zarodnikowych zaznaczono mniejszą czcionką, natomiast u roślin nasiennych opisy są szersze i szczegółowe.

Zwięzły tekst książki opatrzone jest wieloma rysunkami, ułatwiającymi zapoznanie się z budową organów rozmnażania, jak i przebiegiem różnych skomplikowanych cykli rozwojowych roślin.

Autor nie pominął bardzo interesujących szczegółów rozmnażania u wymarłych paprotników (*Phlophitinae*, *Lepidodendrales*, *Lepidospermales*), roślin nagonasiennych (*Pteridosperme*, *Bennettitinae*, *Cordaitinae*).

Zestawienie schematów dotyczące przemiany pokoleń (zamieszczane również w podręcznikach z botaniki) pozwala czytelnikom na prześledzenie zmieniających się proporcji sporofitu do gametofitu począwszy od roślin zarodnikowych do nasiennych. Schematy te dotyczą mszaków, paprotników jednozarodnikowych i różnozarodnikowych, nagonasiennych i okrytonasiennych. Odzwierciedlają one tendencje rozwojowe (ewolucyjne) świata roślinnego. Niestety, przy omawianiu plechowców, autor nie uwzględnił powiązań fitogenetycznych, wynikających z procesu ich rozmnażania.

Przejrzystość treści książki oraz zwięzłe ujęcie problematyki sprawia, że pozycja ta może być przydatna do celów dydaktycznych dla nauczycieli i studentów kierunków przyrodniczych. Korzystanie z publikacji ułatwia zamieszczony skorowidz nazw polskich i łacińskich oraz terminów fachowych używanych w książce, słowniczek zawierający ich objaśnienia, spis treści. Autor cytuje 28 pozycji literatury.

Ładna szata edytorska podnosi wartość estetyczną książki.

Bożena Buchta

Wanda Karpowicz. *Paprocie*. PWN. Warszawa 1972. Stron 168. 39 tablic. Cena zł 18.—

Niedawno ukazała się drukiem interesująca pozycja naukowa Wandy Karpowicz o paprociach Polski. Książka ta jest opracowaniem monograficznym. Zawiera dość obszerną część ogólną, która umożliwi nawet niezaawansowanemu czytelnikowi zorientowanie się w podstawowych kryteriach systematyzowania i identyfikacji przedstawicieli tej grupy roślin. Ponadto daje możliwość poznania poszczególnych gatunków oraz prześledzenia ich pochodzenia. Pozwala również na dokonanie przeglądu form kopalnych paproci, ich budowy, rozmnażania i ewolucji.

Rozdział „Z historii badań nad paprociami w Polsce” wprowadza czytelnika w zarys badań naukowych prowadzonych nad tą grupą roślin. Autorka cytuje chronologicznie liczne pozycje literatury, dokładnie wyliczając ilość gatunków wraz ze stanowiskami, z których były podawane, przy każdej z nich. Ten ciekawie ujęty przegląd obejmuje okres badań nad paprociami od pracy Jana Welsa z Poznania (1490 rok) do pracy *Paprocie na serpentynitach Polski* wydrukowanej w roku 1963. Następnie dokonuje ona analizy stanu badań form fosylowych paprotników w oparciu o literaturę paleobotaniczną z tego zakresu.

Kolejny rozdział poświęcony jest zagadnieniom związanym z pochodzeniem i ewolucją paproci. Zawarte w nim wiadomości umożliwiają czytelnikowi prześledzenie historii badań i odkryć niektórych interesujących form paprotników kopalnych na świecie. Ponadto zaznajamia nas ze szczegółami ich budowy wskazując na cechy, które dały podstawę do określenia kierunków rozwojowych (ewolucyjnych) w sensie filogenetycznym. Rozdział ten zobrazowany jest rycinami oraz schematem rozwoju rodowego według Macmillana.

W osobnym rozdziale opisano dokładnie rozwój i budowę organów rozmnażania płciowego i bezpłciowego. Autorka podaje również wskazówki odnośnie do laboratoryjnych metod hodowli gametofitów paproci, omawiając warunki hodowli na pożywcze Knoppa i próchnicznej glebie. W rozdziale „Miejsce bytowania paproci” scharakteryzowano niektóre gatunki pod kątem warunków siedliskowych ich występowania. Autorka wylicza elementy górskie, wyszczególniając gatunki reglowe i ponadreglowe, jak również paprocie związane ze specyficznymi siedliskami tj. porastające podłoże wapienne; szczeliny skał

i piargi, skały granitowe, krzemianowe i serpentyty czy też kamienne mury. Ponadto podaje także gatunki związane z runem leśnym niżu polskiego. Wymienia również gatunki związane z wilgotnymi łąkami, torfowiskami niskimi oraz suchymi siedliskami, piaszczystymi, z borami sosnowymi niżu, nad morzem i w niższych położeniach górskich.

Część szczegółowa książki zawiera dichotomiczne klucze do oznaczania rodzajów i gatunków paproci cienkozarodniowych (*Leptosporangiateae*). Poza wzmianką w części ogólnej nie znajdujemy omówienia szczegółowego paproci grubozarodniowych (*Eusporangiateae*), które w Polsce, jak podaje autorka, reprezentowane są przez rodzinę *Ophioglossaceae* (Nasieźrzałowate) w postaci dwóch gatunków *Ophioglossum* i pięciu gatunków *Botrychium*.

Klucze obejmują dziewięć rodzin, w obrębie których autorka cytuje 16 rodzajów. Interesujące jest, że dotychczasowa rodzina *Polypodiaceae* została podzielona na osiem rodzin. Podstawą takiego podziału stał się fakt dużego zróżnicowania budowy morfologicznej i anatomicznej oraz liczby chromosomów w obrębie gatunków nieistniejącej już rodziny.

Dalszy rozdział „Opisy gatunków i ich odmian“ zawiera szczegółowe diagnozy gatunków, krajowe stanowiska występowania oraz ogólne dane o rozmieszczeniu danego gatunku na świecie. Oprócz wyżej wymienionych opisy zawierają wzmianki o częstotliwości wystąpień gatunku, przynależności do danego elementu geograficznego, liczbę chromosomów oraz charakterystykę budowy i biologii rozwoju obu pokoleń gatunku.

W miarę możliwości uwzględniono warunki ekologiczne w jakich żyje dana paproć.

Każdy gatunek zilustrowany został fotografią, wykonaną na podstawie zbiorów autorki oraz rysunkami, przeważnie oryginalnymi, wykonanymi z okazów naturalnych przez nią samą.

Na końcu książki znajdują się przypisy, obszerna literatura ułożona według charakteru prac oraz skorowidz nazw polskich i łacińskich. Szkoda, że książki tej nie wzbogacono, przynajmniej w części, fotografiami niektórych gatunków paproci, ujętymi w ich naturalnych miejscach występowania. Z pewnością zdjęcia takie zbliżyłyby czytelnikowi tę interesującą z wielu względów grupę roślin. Zarazem ułatwiłyby w pewnym stopniu oznaczanie niektórych paproci w terenie. Ponadto, co nie jest bez znaczenia przy tego

typu wydawnictwach, zwiększyłyby walor popularyzacyjny tej monografii, którą z całą pewnością wykorzystają przyrodnie do celów dydaktycznych na różnych poziomach kształcenia.

Ze względu na formę i układ treści przydatna jest nie tylko dla specjalistów, lecz leśników, ogrodników i studentów różnych kierunków przyrodniczych.

Krzysztof Jędrzejko

Dawid McClintock T. D. M. A. F. L. S. and R. S. R. Fitter: *The Pocket Guid to Wild Flowers*. Collins St. James Place. London. Six Impression 1967. 140 tablic w tym 64 barwne. Stron 340.

D. McClintock, R. S. R. Fitter (S. et Cl. Favorger): *Guide des plantes a fleurs de l'Europe occidentale*. Delachaux et Nistle. Neuchatel (Suisse) 1969. 64 tablice barwne i 76 czarnobiałych. Stron 330. Cena zł 235.—

Kolejne wznowienie książki o popularnej florie wysp brytyjskich Dawida McClintocka doczekało się adaptacji francuskiej. Praca angielska opracowana jest tak, że nie wymaga od posługującego się nią szerszego i gruntowego przygotowania botanicznego i może się posługiwać nią każdy zainteresowany czytelnik. Należy do tych dzieł popularyzujących, które umiejętnie ukazują problemy istotne, a kwestie zawile przedstawiają w sposób przejrzysty i jasny, a więc dostępny dla szerszego grona czytelników. Stanowi ono źródło, które daje możliwość poznania większej ilości gatunków roślin wysp brytyjskich.

Oryginalne dzieło zawiera 1400 ilustracji (w tym około 600 w kolorach): drzew, krzewów, paprotników traw i turzyc. Prawie wszystkie wykonane zostały w oparciu o żywe materiały zebrane w ciągu jednego roku; co stanowi dość znaczne osiągnięcie. Rysunki wykonywało siedmiu artystów-rysowników.

Tablice zgrupowane są według barw kwiatów od niebieskich do żółtych, co bardzo ułatwia identyfikację okazów. Przy każdym rysunku zamieszczony jest numer wskazujący miejsce opisu gatunku w tekście oraz nazwę w języku angielskim.

Opisy zawierają dane o budowie kwiatu, liści, łodygi, rozmiarach, typie środowiska w jakim żyją i stanowiskach, w których występują. Na okładkach znajduje się mapa ukazująca poszczególne stanowiska o których mowa w tekście.

Autorzy adaptacji wybrali wyżej omówione dzieło jako przewodnik do roślin naczyniowych Europy zachodniej, kierując się tym, że w rzeczywistości pospolite rośliny wysp brytyjskich różnią się niewiele od roślinności regionów równinnych Francji, Szwajcarii i Belgii, a gatunki bardziej znane (przedstawione na planszach) oprócz nielicznych wyjątków — są identyczne.

Adaptacja francuska zawiera w części wstępnej wiadomości związane z praktycznym posługiwanym się przewodnikiem, z układem poszczególnych roślin w książce, nazewnictwem, opisami, rozmieszczeniem geograficznym, okresem kwitnienia. Ponadto zawiera charakterystykę roślin jedno- i dwuliściennych, wskazówki do ilustracji i numeracji, objaśnienie znaków i skrótów, dane geograficzne oraz leksykon terminów fachowych. Część szczegółowa zawiera klucze ogólne i indeksy kluczy, praktyczne wskazówki do posługiwania się kluczami, indeks zbiorowy kluczy ogólnych, indeks kluczy rozdzielonych w tekście, atlas roślin oraz indeksy nazw francuskich i łacińskich.

Przewodnik zawiera opis 1700 gatunków roślin kwiatowych i paprotników, które rosną w stanie dzikim na równinach i niższych obszarach górskich Europy zachodniej. Reprodukacja kolorowa i czarnobiała obejmuje 1300 gatunków wykonanych w sposób naturalistyczny; wiele z nich nie było dotychczas ilustrowanych z wyjątkiem publikacji specjalistycznych.

Klucze oparte są na cechach charakterystycznych, łatwych do sprawdzenia, jak kształt i rozmiary, oraz ilość poszczególnych składowych części kwiatu, liści, owocu, okres kwitnienia oraz siedliska, w których żyją.

Opisy gatunków są praktyczne, podkreślają przede wszystkim cechy wyraziste i łatwo spostrzegalne; co ma szczególne znaczenie dla amatorów i początkujących florystów, którzy bez trudu, tą drogą zidentyfikują interesujący ich obiekt roślinny. Terminy specjalistyczne zredukowane są do maksimum, a używane — wyjaśnione są w części wstępnej książki. Pomimo że założenia książki są proste, w niczym to nie umniejsza wartości naukowej tej pozycji. Dlatego też zdaniem autorów dzieło to jest godne szerszego rozpowszechnienia w krajach Europy zachodniej.

Zaadaptowanie tej flory do potrzeb regionów równinnych Francji, Belgii i Szwajcarii spowodowało rozszerzenie liczby gatunków w książce.

W przypadku, kiedy czytelnik zechce zasięgnąć informacji o florze alpejskiej i śródziemnomor-

skiej, może skorzystać z innych publikacji z tej serii wydawniczej. Pewne gatunki śródziemnomorskie i alpejskie są również przedstawione i opisane. Są to oczywiście te same, które występują w Anglii lub są rozmieszczone na obszarach atlantyckich, śródziemnomorskich lub arktyczno-alpejskich w górach Szkocji.

Pewne gatunki pospolite na terenach równinnych i okolicach górskich Europy zachodniej nie figurują w dziele angielskim, zostały więc wprowadzone do niniejszej adaptacji. Jeżeli nie są ujęte na planszach, to w tekście znajdują się ich opisy, przy których zostały umieszczone litery a, b, c.

Jednym z głównych zadań tłumaczy było przystosowanie tekstów angielskich do określenia poszczególnych gatunków pod kątem ich rozmieszczenia i opisu środowisk, w których występują na omówionych obszarach Europy zachodniej i centralnej. Ponadto dane te w dziele angielskim odnosiły się tylko do Wysp Brytyjskich. Wskazówki ekologiczno-geograficzne zostały zaczerpnięte z różnych flor, którymi dysponowali autorzy adaptacji.

Pomimo że jest to atlas roślin dziko rosnących Wysp Brytyjskich, poszerzony o zestaw gatunków występujących na terenach równinnych Francji, Belgii i Szwajcarii, to ze względu na zbieżność wielu gatunków z florą większości obszarów naszego kraju, może ona zostać z powodzeniem wykorzystana jako pomoc przy oznaczaniu naszych roślin krajowych zarówno przez amatorów studentów i botaników.

Obie pozycje wydawnicze posiadają barwne obwoluty, co podnosi walory estetyczne tych książek.

Krzysztof Jędrzejko

M. M. Gollerbach i L. K. Krasawina: *Wodorosli. Swodnyj ukazatel k otieczestwiennym bibliografiam po wodorosliam za 1737—1960 g. g.* Leningrad, Biblj. Akad. Nauk SSSR, 1971, str. 623, cena 2 r. 91 k.

W podstawowej radzieckiej literaturze algologicznej widać wyraźne dążenie do zebrania i uporządkowania wiadomości o glonach występujących na całym terenie Związku Radzieckiego oraz w przyległych morzach i oceanach. Oprócz licznych monograficznych opracowań florystycznych i kluczy do oznaczania poszczególnych grup glonów, wydano już radziecką bibliografię algo-

logiczną. Jest to kilkutomowe dzieło rozpoczęte przez nieżyjącego już, światowej sławy algologe leningradzkiego Aleksandra Elenkina i jego współpracowniczkę Lidie OI (1929, 1935, 1950 a, b), kontynuowane do dziś przez jego następców Aleksandra Gollerbacha i Ludmiłę Krasawinę (1966, 1968). Wspomnianych sześć części radzieckiej bibliografii algologicznej, wraz z najwcześniejszą publikacją Gajdukowa (1901), obejmuje 7037 publikacji wydrukowanych w latach od 1737 do 1960, ustawionych alfabetycznie w każdym tomie. Każda publikacja ma swój stały numer porządkowy. Zestaw pozycji bibliograficznych stanowią źródłowe prace florystyczne, systematyczne oraz doświadczalne, także zagraniczne, między innymi polskich algologów, którzy prowadzili badania na obecnych radzieckich terenach.

Równocześnie z pracami związanymi z kompletowaniem bibliografii zaczął Elenkin wraz z OI prowadzić kartotekę glonów podawanych ze Związku Radzieckiego. Jednak dopiero teraz, po 40 latach wydano, oparty na tej kartotece, recenzowany obecnie *Spis glonów uwzględnionych w ojczyźnej bibliografii z lat 1737—1960*. *Spis* i bibliografia są nierozłączną całością, gdyż *Spis* stanowi przewodnik do bibliografii.

Spis zawiera 2071 łacińskich nazw rodzajów i przeszło 24300 gatunków i niższych jednostek systematycznych tj. podrodzajów, podgatunków, odmian i form. Wszystkie nazwy rodzajów glonów, niezależnie od przynależności systematycznej, umieszczone są alfabetycznie i drukowane dla odróżnienia półgrubą czcionką, która jednak słabo wybija się w tekście. Alfabetycznie także są ustawione gatunki w obrębie rodzajów oraz niższe jednostki systematyczne. Przy każdym taksonie podano według bibliografii numery porządkowe publikacji, które go wymieniają. W *Spisie* wykazano także glony oznaczone w publikacjach tylko do rodzaju (opatrzone dopiskiem „sp.“). Jeżeli gatunek lub niższy takson systematyczny udokumentowany jest w publikacji rysunkiem lub opisem to w *Spisie* jest to zaznaczone. Autorzy zwracają uwagę, że opisy i rysunki zaznaczono dopiero od pozycji bibliograficznej

noszącej numer porządkowy 2330, gdyż pierwszy katalog kartkowy ich nie uwzględniał.

Przy nazwach gatunków pominięto nazwiska opisujących je badaczy, czego konsekwencją jest, że dane dla dwu gatunków, z których jeden podany jest w literaturze pod tak samo brzmiącą nazwą nieuprawnioną, zestawiono razem. Nie wyróżniono czcionką synonimów, gdyż na obecnym etapie wiedzy nie jest możliwe krytyczne wypowiedzenie się i nowoczesne ujęcie nazw glonów we wszystkich grupach systematycznych. Natomiast wprowadzono poprawki w pisowni łacińskiej nazw pochodzenia niemieckiego według przepisów międzynarodowej nomenklatury botanicznej.

Dzieło to zostało opracowane w pracowni algologicznej Botanicznego Instytutu Akademii Nauk ZSRR pod kierunkiem Maksymiliana Gollerbacha i Ludmiły Krasawiny przy współpracy specjalistów filologów, którzy sprawdzili poprawność nomenklatury. Tak więc spełniło się marzenie Aleksandra Elenkina i Lidii OI, gdyż ich pierwszy katalog kartkowy został w pełni wykorzystany dla obecnego *Spisu*.

Książka ta jest przydatna nie tylko dla algologów radzieckich, ale i dla specjalistów z krajów sąsiednich i dalszych, informując nie tylko jakie gatunki glonów zostały tam już odszukane, ale także gdzie szukać o nich szczegółowych wiadomości. Drobną usterką jest brak oznaczenia rodzajów na początku każdej strony, tak że często trzeba przekartkować wiele stron, by się upewnić czy dotyczą one tego samego obfitego w gatunki rodzaju (np. *Closterium*, *Coscinodiscus* czy *Cosmarium*; *Navicula* czy *Nitzschia*).

Podobne materiały zbierane są do polskiej flory glonów w Instytucie Botaniki Polskiej Akademii Nauk. Chociaż bibliografia, choć gotowa nie jest opublikowana, a kartoteki gatunków uwzględniają na razie tylko część opublikowanych wiadomości, to jednak już są wykorzystywane przez rozmaitych algologów i hydrobiologów. Należałoby sobie życzyć publikowania takich dzieł dla krajów wszystkich kontynentów. Dałoby to możliwość łatwiejszego porównywania flor glonów poszczególnych rejonów geograficznych.

Krystyna Hojda

